

Dama Oynanan Kahvehaneler Ve Gündoğan Köyü Yukarı Mahalle Kahvesinde Bulunan Dama Oyun Masasının Çözümlemesi

Yrd.Doç.Dr. Bülent Ayberk

Özet

Ülkemizde Türk daması çok fazla bilinmemesine karşın geniş bir oyuncu kitlesine, büyük bir tarihe ve kültüre sahiptir. Özellikle Osmanlı döneminde Padişahı Abdülaziz'in damaya olan tutkusu halkın üzerinde etkisi olmuş, oyun geniş bir yaygınlığa ulaşmıştır. Bu nedenle bu dönem dama oyununun altın çağları olarak adlandırılmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte giderek oyuna olan ilgi kaybolmuştur. Günümüze gelindiğinde ise Türk Dama Federasyonu'nun 2014 yılında kurulması ile birlikte oyunun kültürel yaygınlığına kavuşması için girişimlerin başladığı görülmektedir. Türk daması yalnızca kurallardan oluşan soyut bir oyun değildir. Fiziksel mekan ve oyun mobilyası olarak da önemli bir tarihi kültür varlığı oluşturmaktadır. Bu nedenle oyun mekanları ile ilgili veri toplamak için yapılan yurt içi gezilerinde dama oynanan kahvehaneler ziyaret edilerek incelemeler yapılmış, mekanların ve dama masalarının fotoğrafları çekilerek belgeleme yapılmıştır. Böylece mekan kurgusunda ve dama oyun masalarına ilişkin ilkeler belirlenebilmiştir. Türkiye'nin doğu ve batı bölgelerinde oyun kuralları değişmemekle birlikte; özellikle dama masalarının boyutları, belirli kültürel etkenler altında, bir sınıflandırmaya olanak verebilecek ölçüde birbirinden farklılaşabilmektedir.

Muğla'ya bağlı olan Bodrum'un Gündoğan köyündeki bir köy kahvehanesinde bulunan oyun masası ise bu sınıflandırmanın dışında kalacak boyutlara sahiptir. Yazı, bu masayı analiz etmekte ve diğer dama oyun masalarından farklılaşmasının nedenlerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle ülke içinde yapılan gezilerde belirlenen kahvehanelerde bulunan benzer özellikleri taşıyan masalardan yola çıkılarak yargıya varılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Daması, Dama Oyunu, Dama Masası, Dama Kahvehaneleri, Gündoğan Köyü

Giriş

Kahvehane kavramı ve mekan olarak kahvehaneler, Türk toplum ve kültür yaşamının yüzyıllardır ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu özelliğini bugün de sürdürmektedir. Kahvehaneler insanların buluştuğu, iletişim olanağı sağlayan bir toplumsallaşma ortamıdır. Yalnız Anadolu'da değil Osmanlı egemenliğindeki coğrafyada da benzer mekanlara rastlanmaktadır. Halep'te gözlediğimiz bir Osmanlı dönemi anıtı olan Bab-ül Faraj (1908) yakınlarındaki iki adet kahvehane mekan düzeni ve kullanım amacı olarak Anadolu'daki kahvehaneler ile büyük benzerlik taşımaktadır. Türklerin kahve ile tanışması Kanuni Sultan Süleyman döneminde olmuştur. Bu tanışmanın tarihi, Halep'ten gelen iki Suriye'linin 1554-1555 yıllarında Tahtakale'de açmış oldukları kahvehanelerle başlatılır (Şahbaz, 2007). Evliya Çelebi, 1630 yılında İstanbul'da 55 kahve ve bu kahvehanelerde 100 ocakçı ve çırak olduğunu belirler. Kahve satıcılarının sayısı ise 500'ü bulmaktadır (Birsnel, 2009). Kahvehane doğu toplumlarının genelinde görülen ev, ticarethane, ibadethane arasında geçen yaşam biçimine yeni bir toplumsallaşma alanı açmıştır. Ancak kahvehanelerin Osmanlıların ibadethanelere olan devamlılığını kesintiye uğratmasının din adamları arasında yarattığı rahatsızlık nedeniyle Şeyhülislam Ebu Suud Efendi bu mekanların kapatılması için fetva yayınlar. Defalarca farklı nedenle yasaklanmasına karşın çıkmaz sokaklarda açılan kotuk kahveler ile varlığını devam ettirecek kadar tutkulu bir izleyici kitlesi olmuştur. 2. Mahmud döneminde yeniçeriocağının kaldırılması sonrasında artık kahvehaneler serbest bırakılmış ve sonrasında bir daha kapatma girişimi olmamıştır. Bundan sonra kahvehaneler toplumun farklı bölümlerinden insanların toplanmasına izin verecek biçimde sayısı çeşitlenerek artmıştır.

Kahvehane türleri arasında şunlar sayılabilir: Mahalle kahvehaneleri, esnaf kahveleri, yeniçeri kahveleri, tulumbacı kahveleri, aşık kahveleri, semai kahvehaneleri, meddah kahvehaneleri (Sökmen, 2011). Tüm bu çeşitliliği içinde barındırmasına karşın Osmanlı döneminde toplumsal örgütlenmenin cinsiyet şemalarının bir kopyası olmaktan öteye gidemeyen kahvehaneler, yalnızca erkeklere ait olan toplumsallaşma mekanları olmuştur (Georgeon, 1999). Cumhuriyet'le beraber bu mekanların toplum üzerindeki etkisini yitirmiş olmasına karşın bu özelliğini büyük koruduğu görülmektedir.

Batı kültüründe görülen kulüpler toplumsallaşmanın bir aracıdır. Doğu kültüründe ise bu gereksinimi kahvehaneler karşılamaktadır. Bu nedenle yukarıda sözünü ettiğimiz farklı

sosyal grupların toplanma yeri olarak kahvehanelerin farklı adlarla ortaya çıktığı görülmektedir. Dama oyunu da bu kültürün içinde kendisine yer bulmuş, kahvehane mekanının sunduğu olanaklar çerçevesinde kültür yapısını oluşturmuştur. *Türkiye’de Kahve ve Kahvehaneler* yazısında Ünver, (1963) ‘Kahvehanelerde oturup dinlenerek kahve içenler olduğu gibi; son asırlarda tavla ve satranç oynayanlar da olurdu. Kitap okuyanlar ve hatta şiir okuyanlar, bu vadide edebi musahabelere girişen şairler de vardı’ demektedir. Damacı kahveleri de Ünver’in dikkat çektiği gibi Anadolu insanının dinlendiği, dostlarıyla söyleşilerde bulunduğu dama oynayarak vakit geçirdiği kültürel içeriği olan mekanlardır.

İslam kültürü içerisinde masa oyunlarının dini nedenlerle hoş görülmemesine karşın dama oyunu İslam coğrafyasında kabul görmüş ve büyük bir yaygınlıkla oynanmıştır. Bu nedenle dama, özellikle Osmanlı döneminde ileri bir noktaya ulaşmış ve Türkler dünyanın en iyi ustalarını çıkarmıştır.

Konunun Önemi Yazının Amacı :

Bu yazının kaleme alınmasında ana amaç; burada görseli verilen dama masasının ülkemizin farklı yerlerinde karşılaşılan tipolojinin dışında ölçülere sahip bulunmasıdır. Bu nedenle bu farklılığın nedeni çözümlenmeye çalışılmaktadır. Öncelikli olarak konunun doğru bir biçimde değerlendirilebilmek için diğer oyun masası örneklerin incelenmesi doğru bir yargıya varabilmekte yararlı olacaktır.

Özellikle Osmanlı döneminde yüksek düzeyde bir ilgi bulmuş olan Türk daması aradan geçen uzun yıllar içinde tabanını kaybetmiş olup; bir kaç emektar insanın üstün çabaları ile yaşatılmıştır. Günümüzde dama federasyonlarının kurulmasıyla birlikte oyun gelişim kaydetmekte ve hızla eski yaygınlığına kavuşmakta olduğu görülmektedir.

Dama oynanan kahvehanelerin ayrı bir başlık altında incelenmesinin yararı olduğunu düşünüyoruz. Bu yazıyla damacılığın Anadolu’daki konumunu ortaya çıkarılmaya ve bu alana dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bilgi birikimi için Anadolu’nun çeşitli yerlerinde gözlemler ve görüşmeler yapılmıştır. Muğla ili Bodrum ilçesi Gündoğan Köyü Yukarı Mahalle kahvehanesi örnek olay olarak inceleme konusu yapılmıştır. Kahvehane’nin özgün iç ortamı ve bir adet dama masası ilgi çekici olup inceleme konusu olarak ele alınmıştır. Kahvehanenin I. dünya savaşı sonrası günlere değin uzanan bir geçmişi olduğu kahvehane müdavimlerinin anılarından anlaşılmaktadır.

Ülkemizde çok sayıda kahvehane bulunmakta yerel halk tarafından da yoğun ilgi gösterilmektedir. Bununla beraber kahve kültürü ve kahvehaneler üzerine yapılan incelemeler giderek artmakta ancak dama kahvehaneleri üzerine yapılan bir araştırma literatürde bulunmamaktadır. Bu yazının bir amacı da bu literatürün oluşması için katkı vermektir. Burada dama ile ilgili olarak elde edilen bilgiler bireysel gözlemler, konu ile ilgili kişilerle yapılan görüşmeler sonucu elde edilmiştir

İnceleme

Türkiye genelinde yaptığımız inceleme gezilerinde önemli bulduğumuz ve dama oynanan kahvehaneler aşağıdaki yöre başlıkları altında verilmiştir. Diyarbakır, Batman, Şanlıurfa, Gaziantep, Bursa, Gündoğan (Bodrum) incelenen alanlardır.

Gündoğan Yukarı Mahalle Kahvehanesi ve Dama Masası

İnceleme konumuz olan kahvehane, Muğla, Bodrum ilçesi Gündoğan beldesinde bulunmaktadır. Belde, yarımadanın kuzeyinde *Büyükbük* adı ile anılan koy kıyısındadır. Eski köy olarak da anılan *Yukarı Mahalle*, Gündoğan'ın kuzeydoğu yamaçları üzerindedir. Gündoğan yaz turizmi için yurt içi ve yurt dışından gelen ziyaretçilerin tatil beklentilerine yanıt verirken; eski köyün sakinleri geleneksel yaşamlarını sürdürmeye devam etmektedir.

Kahvehaneye gelen mahalle sakinleri genellikle zeytin, zeytinyağı ve sabun üretimi yapmakta veya sahilde arazi veya işyeri olanlar oradan elde ettikleri gelir ile yaşamlarını sürdürmektedirler.

Konum olarak kahvehane, karşısında yer alan cami ile arasından geçen dar yolun üzerinde bulunmaktadır. İşlek olan bu yolu özellikle Gündoğan otogarından kalkan minibüsler, Bodrum'a ve diğer beldelere yolcu taşıırken kullanmaktadırlar. Kahvehanenin açık olan bölümünde, bir kaç basamakla çıkılan bir teras bulunmaktadır. Kapalı ve dikdörtgen planlı olan bölümde ise oyun masaları, sandalyeleri ve çay ocağı bulunmaktadır.

Görsel 1. Kahvehane terasının görünümü

Görsel 2

Dama taşları masanın yanlış tarafına dizilmiş olsa da, genel görünüm bu şekilde

Kahvehanenin iç mekanın da bulunan dama masası üzerindeki örütüsü nedeniyle diğer oyun masalarından kolayca ayırddilemiyor. Masanın üzerindeki örtü çok anlamlı, artık dama oynayanın kalmadığı köyde dama masasının da baska amaçlarla kullanıldığını gösteriyor. Kahveyi işleten eski muhtarın 50 yıllık olduğunu söylediği oyun masası, Türkiye'nin diğer bölgelerindeki örneklerle karşılaştırıldığında, sahip olduğu ölçüleriyle farklı bir oyun alışkanlığını gösteriyor. Öte yandan kullanılan ahşap gerecin birleşim ayrıntıları da masanın yaşı hakkında yaklaşık olarak bilgi veriyor.

Dikkatle incelendiğinde masanın el işçiliğiyle üretildiği görülmektedir. Ağaç gereç kullanılarak üretilen masada dama kareleri yüzeye kazınarak elde edilmiştir. Bölünen oyun yüzeyinin çevresi masif olarak dönmekte; köşelerde gönje burun olarak birleşmektedir. Zamanla ağacın çalması sonucu yüzeyde bozulmalar olmuştur. Ağacın çalışma özelliği masa yüzeyinin yapısını da ortaya çıkarmış; kaç adet parçadan oluştuğunu gözleme olanağı doğmuştur.

Görsel 3

Genel olarak dama yüzeyindeki özenli işçiliğin, masanın diğer yapısal öğelerine benzer duyarlılıkla yansıtılmadığı görülmektedir. Bunda gereksinimi ucuz bir şekilde çözüme isteği kadar genel estetik duyarlılığın bütüncül bir yaklaşımdan çok işlevi güzelleştirme beklentisinin yeterli bulunmasından da kaynaklanmaktadır. Masa tezgahının altına çiviyle bağlanan iki adet kayıt çekmece için kızak görevi görmekte; çekmecede dama taşları saklanabilmektedir.

Görsel 4

Çekmecenin içine yerleştirildiği göz ve kızak olarak kullanılan kayıtlar

Oyun ve Dama

Oyun kelimesinin Türk dilinde çok sayıda karşılığı bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde, 'Yetenek ve zekâ geliştirici, belli kuralları olan, iyi vakit geçirmeye yarayan eğlence' olarak tanımlanan oyun; Türkçe'de on farklı anlama gelmektedir.²

Oyun, yukarıda belirtilen anlamsal içeriği kadar; sosyoloji biliminin bir alanı olan kurumlar sosyolojisi tarafından da ele alınmaktadır. Kurumlar sosyolojisi, en basit yapıdan en karmaşık olanına kadar tüm insan topluluklarında yedi temel kurum olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlar; aile kurumu, din kurumu, ekonomi kurumu, eğitim kurumudur (Aydın, 1997). Bir diğer kurum ise boş zamanları değerlendirme başlığı altında sınıflandırılmaktadır. Boş zaman oyununun birey ve toplum yaşamındaki yerinin açıklanmasında önemli bir kavramdır. Kavram, şehir ve kent ve kırsal bölgelerde yaşayan birisinin, toplumun, okuyan gençliğin günlük yaşamı içinde temel gereksinimlerini karşıladıktan sonra arta kalan zamanı olarak tanımlanmaktadır (Menteş, 1973). Ancak boş zamanın en önemli olan yanı ise bazı yazarlar tarafından kültürün temelini oluşturmasıdır. Bu yönüyle kavram, söz edilen sınıflandırma başlıkları değerlendirildiğinde toplumun karakterini ortaya çıkaran önemli bir yapı taşı olduğu görülebilmektedir.

Oyunun kültürle olan ilişkisi irdelenirken, *Huizinga*'nın ortaya koyduğu ilkeler çok önemlidir. *Huizinga* oyunun, kültüre güçlü bir etkisi olan ana kurucularından biri olduğunu ileri sürmüştür. *Huizinga*'ya göre oyununun önemli nitelikleri şunlardır:

- Oyun, gönüllü bir eylemdir ve insan iradesinin özgür bir davranışdır.
- Oyun, insanı günlük yaşamın dışına çıkarmakta bir başka dünya sokmaktadır.
- Oyunun zaman sınırı ve yer şartı vardır.
- Her oyun başlar; belirli bir süre içerisinde devam ederek, biter.
- Ancak bu süreç mutlaka bir mekanda gerçekleşmelidir. Bu mekan, bir oyun yüzeyi olabileceği gibi bir sahne de olabilmektedir (And, 2012).

Oyunun önemli unsurlarından biri de herhangi bir şeye dönüştürülemez oluşudur. Oyun gündelik yaşam içinde kullanılabilecek herhangi bir üretim gerçekleştirmez sınırlı bir zaman ve mekan diliminde yaşanan farklı bir deneyimden ibarettir (Pilavcı, 2014).

Dama sözcüğü Almancada *Damenspiel*, Fransızcada *Jeu de dames* kelimeleriyle karşılık bulmaktadır. *Dame* kelimesinin anlamı göz önüne alınarak kelime kökü incelendiğinde kadın oyunu anlamına geldiği görülmektedir. Bugün bu anlamını yitirmiş olmasına karşın; geçmişte oyunun uçarı bir nitelik taşıdığı düşünülmesinden kaynaklanmaktadır.

Osmanlı dönemine bakıldığında ise bu dönemde yaşayan damacılar yüksek yetenekli kimseler olduğu bilinmektedir. O zamanlarda usta ve oyun sahibi olan damacılar bir besteci, bir ressam veya bir yazar kadar değer görmekteydi (Örnek, 1974). Osmanlı döneminde dama oyunu en parlak dönemini Sultan Abdülaziz döneminde yaşamıştır. Padişah tarafından pek çok damacı saraya davet edilmiş ve saray kadrosuna alınmıştır. Damacı İbrahim Bey'in o dönemin tanınan damacısıdır. Kasımpaşa'da esnafılık yaparken yeteneği ile padişah tarafından fark edilerek Damacıbaşı unvanı verilen İbrahim Bey, sarayda kendisine yer bulmuştur. Abdülaziz'inde iyi bir damacı olduğu dama literatüründe anılan oyunlarının bulunduğu bilinmektedir (Baykur, 2008).

Ulunay, Takvimden Yaprak adlı köşesinde Sultan Abdülaziz'in damaya merak sarmasının Osmanlı'da da halk arasında da oyuna ilginin artmasına neden olduğundan ve güçlü

damacılar yetiştiğinden söz etmektedir. Dönemin tanınan damacıları olarak *Ethem efendi*, *İbrahim efendi*, *Haçık efendi*, *Ziya bey*, *Karamanlı Peynirci Bodos ağa*, *İsmet molla*, *Eyüplü Mürvet efendi* ve *Limoncu Tatar Hüseyin*'in adlarını vermektedir. Öte yandan bugün de olduğu üzere o dönemde damacılarına ilişkin anlatılan hikayelerin ülkede bir mizah kültürü oluşturduğundan söz etmektedir (Ulunay,1967).

Kahvehanelerin genelde erkek egemen alanlar olmasına karşın dama oyunu bu yargının dışındadır. Musahipzade Celal, Eski İstanbul Yaşayışı adlı eserinin İçtimai Hayat bölümünde dama satranç, tavla, peçiç, minakale gibi oyunların erkekler tarafından oynandığı gibi; bazı kadınlarında oynadığından söz etmektedir (Celal, 1964).

Dama Oyun Masası ve Çevresel Birimlerinin Değerlendirilmesi

Aşağıdaki görsellerde ve değerlendirilmelerde oyun masası, oyun mekanı ile birlikte ele alınmıştır. Bunun nedeni kültür, mekan ve mobilya arasındaki güçlü ilişkinin bu örneklerde izlenebilmesidir. Yer verilen görsellerin doğru bir biçimde değerlendirilebilmesi için dama oyun masasının oluşumunda rol oynayan belirli etkenlere bu başlık altında değinmek yararlı olacaktır.

Batılılaşma maceramızda Tanzimat, Osmanlı döneminde günlük kullanım eşyalarında değişime neden olmuştur. Bu dönüşümde oturma geleneğimizde bulunan peyke, sedir ya da tabure-kürsünün, yerini batılı olan sandalyeye ve masa kullanımına bırakmıştır. (Kut, 1981) Ancak özellikle ülkemizin doğu bölgelerinde bu geleneksel oturma alışkanlığının günümüze dek korunduğu görülmektedir. Kürsü olarak adlandırılan bu oturma elemanı kullanıcının oturma biçimine bağlı olarak hem yüksekliğinin hem de boyutlarının oluşmasına etki etmektedir. Benzeri sonuçlar sandalye için de geçerli olmakta, oturma yüzeyine bağlı olarak oyun yüzeyi yerden yükselmektedir.

Burada yükseklikle ilgili önemli bir diğer etken ise yüzeyin doğru algılanması zorunluluğudur. Oyuncu stratejisini kurgularken kendi taşlarının ve rakibinin hamlelerini değerlendirebilmesi için tüm oyun yüzeyini rahatça algılayabilmesi gerekmektedir. Satrançtan farklı olarak dama oyun taşlarının birbirine benzemesi de buna bir diğer etkidir. Kısaca, oturma birimine bağlı olarak oluşmaya başlayan yüksekliğin sınırını belirleyen oyun yüzeyinin oyuncunun kolayca algılayabileceği mesafede olmasıdır. Dama

oyuncularına yukarıda sözü edildiği üzere oturma biçimi burada doğrudan bölgedeki kültürün etkisi altındadır.

Türkiye'nin Farklı Bölgelerinden Dama Kahvehaneleri

Türk dama oyunu yukarıda söz edilen seçkin tabanını uzun zaman önce kaybetmiş olmasına karşın Türkiye'de ve İslam coğrafyasında yoğun bir biçimde oynanmaktadır. Oyun kuralları değişmemekle birlikte farklı bölgelerdeki kültürlerin kahvehane mekanlarının oluşumunda başat bir etken olduğu görülmektedir. Bu nedenle özellikle birbirinden farklılaşan bu kahvehanelerden öne çıkanlara aşağıda yer verilmiştir. Başlıklarda farklı kültürlerin oturma biçimine etkileri izlenebilmektedir. Bu alışkanlık dama masanın biçimini de etkilemektedir.

İstanbul - Fatih Damacılar Kahvesi

İstanbul'lu damacıların merkez olarak gördükleri bu kahvehane, konum olarak Fatih Kadınlar Pazarı'nda Bozdoğan (Valens) su kemerinin hemen dibinde bulunmaktadır. Yakın çevrede dama oynanan başka kahvehaneler olmasına karşın; İstanbul'da yaşayan usta oyuncular özellikle bu kahvehaneye devam etmektedir. Açık ve kapalı bölümü bulunan kahvehanenin her iki alanında da oyun masaları doğrusal biçimde yerleştirilmiştir.

Görsel 5.

İstanbul - Fatih Damacılar Kahvesi

Karşıyaka – Damacılar Kahvesi

Kahvehanenin eğimli olan cephesi, iç mekanda plana özel bir biçim vermektedir. Dama masalarının dizilişini de etkilemekle beraber hemen tüm kahvehanelerde görülen doğrusal yerleşim burada da görülmektedir. Mekanda oyun masası ve yardımcı sehpalarnın tekrar etmesiyle dama masaları için ayrılan bölüm oluşmaktadır. Bu kahvehanenin en önemli özelliği 50 yıllık oyun masalarının bulunmasıdır.

Görsel 6.

İzmir Karşıyaka Damacılar Kahvesi

Şanlıurfa-Vakıf Han

Vakıf Han, 1563 yılında Urfa sancak Beyi Halhallı Behram Paşa tarafından yaptırılmıştır. Havanın uygun sıcaklıkta olduğu mevsimlerde oyun masaları hanın avlu bölümüne de çıkarılarak; bu açık alan da kullanılmaktadır. Tarihi mekanda farklı oturma biçimleri göze çarpmaktadır. Masalarda domino ve kağıt oyunları oynanırken özellikle dama oyuncularının tarafından otuma elemanı olarak kürsü kullanımının tercih edilmesi nedeniyle dama oyun masaları boyutlarıyla farklılaştığı gibi, konumlanışıyla da plan olarak iç mekan organizasyonunu etkilemektedir.

Görsel 7.

Şanlıurfa Vakıf Han

Diyarbakır - Yüksek Kahve

Diyarbakır'ın Ofis semtinde yer alan Yüksek Kahve, dama oyuncularının uğrak yerlerindedir. Oturma mobilyası olan kullanılan kürsüde sırtlığın bulunmayışı kullanıcılar açısından mekanın tüm duvarlarını ve ayırıcı yüzeyleri – pencereler gibi - yaslanma yüzeylerine dönüştürmektedir. Burada da doğrusal bir yerleşim görülmektedir.

Görsel 8. Diyarbakır Yüksek Kahve

Batman - Dama Severler Derneđi

Dama oyunu için zelleŖmiŖ bu mekanda dama masaları diğer örneklere benzer biçimde doğrusal olarak yerleŖtirilmiŖtir. Duvarlar ahŖap lambiri ile kaplanarak oyuncuların bu yüzeyi yaslanmak amacıyla kullanabilmesi sađlanmıŖtır. Burada gözlemlenen önemli bir nokta bölgesel farklılıklardan biri olan iletiŖim kültürünün oyundaki etkisidir. Oyuncuların etrafında hem izlemek hem de oyunculardan görece daha az usta olana yardım etmek amacıyla kümelenmeler olabilmektedir; Bu, yerleŖim planının zaman zaman ihlal edilmesine neden olmaktadır. Böylece oyun masaları doğrusal olma özelliğinden çıkararak noktasal yerleŖime dnŖebilmektedir.

Görsel 9.

Batman Damacılar Derneđi Lokali

Gaziantep - Olimpia Kırathanesi

Kervan Bey pasajında bulunmaktadır. Olimpia kırathanesinde, daha önce rneklarını gördüğümüz biçimde bir dama oyun masası bulunmamakla beraber; dama, diğer oyunlar için kullanılan masaların üzerine yerleŖtirilen taŖınabilir oyun yüzeyleri kullanılarak

oynanmaktadır. Burada karşılaşılan örnek, oyun masasının dama oyunu amacıyla kullanılmasına güzel bir örnektir.

Görsel 10.

Olimpia Kiraathanesi – Gaziantep

Bursa - Muhabbet Kiraathanesi

Gündoğan kahvehanesinde bulunan ve Türkiye'deki diğer kahvehanelerde dama masalarından farklılaşmasına neden olan masanın üretim ilkelerinin ortaya konulması amacıyla özellikle bu kahvehane çok önemli bir yeri bulunmaktadır.

Bursa'nın Bağlarbaşı semtinde bulunan kahvehanede oyuncuların yaş ortalaması yüksektir. Oyuncuların yalnızca boş zaman değerlendirmek amacıyla oyun oynadıkları; ancak iyi oyuncu olan müdavimlerin uğramasıyla, taktikler açısından ustalık gerektirecek oyunlar sergilenebilmekte olduğu görülmektedir. Öte yandan damanın yüksek sosyalleşme sağlayan bir oyun olması ve emekli olanların sık uğradıkları kahvehanede önemli bir gereksinimin; yani izleme ve sohbet etme işlevinin oyun sırasında masanın etrafında toplanabilmesine olanak sağlayarak karşılanmaktadır. Bu durum görsellerde de görüleceği üzere önceki örneklerden farklı olarak doğrusal bir yerleşimin dışına çıkarmakta ve mekanda noktasal birimler oluşmasına neden olmaktadır.

Yukarıda da değinildiği üzere tüm oyun yüzeyinin algılanabilecek biçimde masa yüksekliğinin belirlenmesi burada gözardı edilmiştir. Bunun nedeni yaşça yüksek olan oyuncu profiline fiziksel olarak zorlanmasını engellemek ve rahat bir oyun mobilyası elde etmektir. Oyun taşı yerine pul kullanılmasının da göz seviyesinin olabildiğince altında bırakmak olduğu düşünülebilir.

Görsel 11.

Bursa kahvehanenin genel görünümü ve oyun masalarının kahvehane içerisindeki konumları

Görsel 12.

Oyun masasının yüzeyi, çay kahve içmek isteyen oyuncu yada izleyiciler için ek birimlere gereksinim duymadan kullanmalarına olanak vermektedir

Görsel 13.

Oyuncuların masayı kullanım biçimleri

Değerlendirme Ve Sonuç

Damanın ülkemizdeki yaygınlığını belirlemek için yapılan gezilerde dama oyununa ve oyun mobilyasına ilişkin genel ilkeler belirlenmiştir. Ancak Gündoğan'daki masanın bu farklılığın dışında bir biçime sahip olması konuyu ele almayı gerekli kılmıştır. Bursa'da ve Gaziantep'te ziyaret edilen kahvehanedeki masalar, burada analiz edilmek amacıyla konu edilen masanın canlı birer kullanım örnekleridir.

Gündoğan, Anadolu'nun merkez yerleşmelerine uzak bir konuma sahip olmasına karşın dama oyununa burada da rastlanması Türk toplumuna ne kadar nüfuz ettiğini de göstermektedir. Ortadoğu ve Akdeniz havzasında oluşan bu kültür, farklı kültürlerle buluşarak, farklı oyun kuralları üretmiş ve çok biçimlilik kazanmıştır. Bu farklılık oyunun içeriği kadar mobilyalarda da izlenebilmektedir.

Ülkemizin doğusunda bulunan kahvehanelerdeki dama masalarında oturma birimi olarak kürsü kullanımı nedeniyle yükseklik düşerken; batıya doğru sandalyenin kullanımıyla bunun arttığı görülmektedir. Öte yandan özellikle doğu illerimizde hem sandalye hem de kürsünün kullanılmakta olduğu kahvehanelerde dama oyuncuları kürsüyü özellikle tercih etmektedir.

Dama oynanan her masanın mutlaka seyircileri bulunmakta ve masa etrafında toplanarak izlemektedirler. Kullanıma ve gözlemlere ilişkin veriler değerlendirilirse burada incelenen dama masasının mekan içerisinde doğrusal bir yerleşim amacıyla değil mekanın içerisinde iletişim ve izleme nedeniyle oluşan noktasal toplanmaya olanak verecek bir ortamın gereksinimlerini karşılamak amacıyla planlandığı düşünülebilir.

Dama masalarının çevresel birimlerine yönelik yapılan gözlemde bu masanın herhangi bir sehpasını olmayacağı kullanıcılarının oyun sırasında içilen çay ya da kahveyi masa üzerine koydukları benzer örneklerden yola çıkılarak öne sürülebilir.

Masanın yüksekliği ve kullanılan taşların piyonlar biçiminde olması masanın ciddi oyun stratejilerinin kurgulandığı ve amaca hizmet eden bir masa olmaktan çok dama oyununu amatörce oynayanların gereksinimlerine yanıt veren bir oyun mobilyası olarak düşünülebileceği yargısına varılmıştır.

Çoğu kişi dama oynamayı hiç bilmeseyse en azından çocukluğunda yakın çevresinde bu oyunun oynandığını anımsamaktadır. Bu durum aslında Türkiye'nin pek çok yerinde dama oyununun kentsel kültürün bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Bu uzun bir tarihe, kültürün yerleşikliğine gönderme yapmaktadır. Bu, aynı zamanda birikmiş bir somut miras anlamına da gelmektedir. Dama kahvehanelerinin bazıları kapanmasına karşın dama oyun masaları, taşındığı başka mekanlar içerisinde zaman yolculuğuna devam etmektedir. Bu yazı hazırlanırken, yukarıdaki örnekler, konunun açıklanmasında yeterli görüldüğü için; burada yer verilmeyen pek çok kahvehane gezilmiş ve görüntülenerek kayıt altına alınmıştır.

Burada dikkat çekilmek istenen nokta şudur; bu yazıya konu edilen dama masası gibi daha pek çok tarihi değer taşıyan, çok güzel işçiliği bulunan dama masalarının Türkiye'nin farklı yerlerindeki kahvehanelerde şu anda kullanılmaktadır. Bu masalar federasyon tarafından mutlaka belirlenmeli, yitip gitmeden ya da bilinçsiz ellerde zarar görmeden toplanarak oluşturulacak bir müze içinde korunmalıdır. Dama topluluğu bir kültür oluşturmak için çaba göstermektedir. Burada yapılacak olan kültürel çalışmaların bir diğer önemli ayağını da bu konuda alınacak önlemler olmalıdır.

Kaynaklar

- And, M. (2012). *Oyun Ve Būgū, Türk Kūltüründe Oyun Kavramı*. İstanbul: Yapı Kredi KūltürYayınları
- Aydın, M. (1997). *Kurumlar Sosyolojisi*, Konya: Vadi Yayınları
- Baykur, İ. (2008). *Damaya Güzelleme*. İstanbul: YGS yayınları.
- Birsel, S. (2009). *Kahveler Kitabı*. İstanbul: Sel Yayıncılık
- Celal, M. (1946). *Eski İstanbul Yaşayışı*. İstanbul: Türkiye Yayınevi
- Örnek, A. E. (1974). *Dama, Oyunlar Ve Açmazlar*. İstanbul: Yazarın Kendi Yayını
- Georgeon, F. (1999). “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri”, *Doğu’da Kahve Ve Kahvehaneler*, İstanbul: Yapı Kredi Kūltür Yayınları
- Kut, T.(1981). Kahvehaneler. Yurt Ansiklopedisi
- Pilavcı, G. (2014), *Oyun Kavramı Ve Mimari Tasarıma Kattığı Farklı Boyutlar: Oyun Alanları Ve Oyun Mekanları Üzerine bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
- Sökmen, C. (2011). *Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Şahbaz, S, (2007). *Geçmişten Günümüze Kahvehaneler, Kahvehanelerin Sosyal Yaşamdaki Yeri Ve Önemi: Aydın Merkez Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ulunay, R. C. (1967, 26 Haziran). “Damacı Edhem Efendi”. Milliyet
- Ünver, A.S. (1963) Türkiye’de Kahve Ve Kahvehaneler, Türkiye Etnografya Dergisi, S.5, Ankara: Türk Tarih kurumu Basımevi